

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΠΕΡΔΙΑΓΕΦ (†)

Ἐσχάτως ἀνηγγέλθη ἐξ Εὐρώπης, ὅτι μία μεγάλη φυσιογνωμία τῶν γραμμάτων ἀπεβίωσεν, ὁ Νικόλαος Μπερδιάγεφ. Ἐθεωρεῖτο, καὶ δικαίως, ὡς ὁ μεγαλύτερος φιλόσοφος τῆς συγχρόνου ἱστορίας. Τὰ ἔργα του, ποῦ εἶναι πάμπολλα, τὰ διακρίνει ἕνα βάθος ποῦ κάμνει καταπληκτικὴν ἐντύπωσιν. Ὅλα τὰ ἔργα του ἔχουν μεταφρασθῆ εἰς τὰς κυριωτέρας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας. Ὁ Μπερδιάγεφ εἶναι Ρώσος τὴν καταγωγὴν. Ἐγεννήθη τὸ 1874 ἀπὸ μίαν ἀριστοκρατικὴν στρατιωτικὴν οἰκογένειαν. Ἡ μητέρα του ἦτο Γαλλίς. Τὰς πρώτας του σπουδὰς ἔκαμεν εἰς μίαν Στρατιωτικὴν Σχολὴν, ἀργότερον δ' ἐφοίτησεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Κιέβου. Τὸ 1898 εἶχε συλληφθῆ, διότι ἀνήκεν εἰς μίαν ὀργάνωσιν Σοσιαλιστικὴν καὶ ὠδηγήθη εἰς κάποιαν πολιτείαν τῆς Βορείου Ρωσσίας. Νέος ὢν συνεπάθει πρὸς τὸν Μαρξισμόν, ἀλλ' οὐδέποτε ὑπῆρξεν ὕλιστής. Προσπάθει νὰ ἐμφανίσῃ τὴν Μαρξικὴν θεωρίαν ὑπὸ μορφήν πνευματικὴν. Τὸ 1904—1905 ἴδρυσεν εἰς τὴν Πετρούπολιν μίαν Θρησκευτικὴν καὶ Φιλοσοφικὴν Ἐταιρείαν. Ἀργότερον ἐγκατεστάθη εἰς Μόσχαν, ὅπου ἔλαβε μέρος εἰς τὴν θρησκευτικοφιλοσοφικὴν Ἐταιρείαν τοῦ Βλαδιμήρου Σολοβιῶφ. Τὸ 1919 ἴδρυσεν εἰς Μόσχαν τὴν ἐλευθέραν Ἀκαδημίαν πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ λαοῦ καὶ τὴν διετήρησεν ἐπὶ τρία ἔτη. Εἰς τὸ 1922 συνελήφθη καὶ ἐξεδιώχθη ἀπὸ τὴν Ρωσίαν διὰ τὴν πνευματικὴν του κοσμοθεωρίαν, ἣ ὅποια δὲν συνεβιάζετο μὲ τὴν ὕλιστικὴν θεωρίαν τοῦ Μαρξισμού. Ἐγκαθίσταται εἰς τὸ Βερολίνον ἀπὸ τὸ 1922—1924, ὅπου ἴδρυσεν ἰθὺς θρησκευτικὴν καὶ φιλοσοφικὴν Ἀκαδημίαν. Τὸ 1924 μεταβαίνει εἰς Παρισίους, ὅπου καὶ μετέφερε τὴν ὡς ἄνω Σχολὴν. Εἰς τὸ 1925 γίνεται ἀρχισυντάκτης φιλοσοφικῆς καὶ θρησκευτικῆς Ρωσικῆς Ἐπιθεωρήσεως ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ ὁδός», καὶ μετεἶχεν ἕκτοτε εἰς ὄλα τὰ διεθνή χριστιανικά Συνέδρια.

Ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις τοῦ Ν. Μπερδιάγεφ εἶναι ἐμβαπτισμένη ἐντὸς τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος. Ὅλα τὰ προβλήματα περὶ Θεοῦ, περὶ κόσμου, περὶ ἀνθρώπου, περὶ κοινωνίας, τὰ ἐξετάζει ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν τῶν πλευρῶν, καὶ ἀποκρούει κάθε ἄλλην ἄποψιν, ἀπὸ τῆς ὁποίας διάφοροι φιλόσοφοι καὶ κοινωνιολόγοι προσπαθοῦν νὰ δώσουν λύσεις, αἱ ὁποῖαι ἤμποροῦν μὲν νὰ ἱκανοποιῶν τὸν λόγον καὶ τὴν καθαρὰν ἀνθρωπίνην σκέψιν, ἀλλὰ μειώνουν ἢ ἐκμηδενίζουν τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὑψίστων ἀξιών ἐν τῷ κόσμῳ. Εἰς τὸν φιλοσοφικόν του προσανατολισμόν ὁ Μπερδιάγεφ εἶναι ὁπαδὸς τῆς ὑπαρξιολογικῆς θεωρίας. Ἀντὶ ὁμῶς τοῦ ὅρου «ὑπαρξις» μεταχειρίζεται τὸν ὅρον «ζωή», διότι ἀνταποκρίνεται περισσότερον ὁ ὅρος αὐτὸς εἰς τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν. Κέντρον τῆς κοσμοθεωρίας του εἶναι ὁ χριστιανικὸς Θεός, ποῦ εἶναι τρία θεῖα πρόσωπα τῆς αὐτῆς ἀξίας μὲ διακεκριμένα γνωρίσματα, εἰς μίαν ὁμῶς φύσιν. Ἡ οὐσία των εἶναι ἀγάπη ποῦ βιοῦται ἀπὸ τοῦ ἑνὸς προσώπου εἰς τὸ ἄλλο καὶ ποῦ ἐκχέεται ὡς δημιουργὸς δύναμις εἰς τὸν κόσμον διὰ τοῦ Υἱοῦ, «δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο», καὶ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὡς δυνάμεως συντηρήσεως καὶ ἀνακαινισμού τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἀνθρώπος εἶναι πρόσωπον, πνοή καὶ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ.

Ἐντεῦθεν ἡ αἰωνιότης του. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐξαντλεῖται εἰς τὴν βιολογικὴν καὶ κοινωνικὴν του λειτουργίαν. Ἡ ἔννοια τοῦ ἀτόμου εἶναι ἔννοια βιολογική, ἢ ἔννοια τοῦ προσώπου εἶναι ἠθικὴ, πνευματικὴ. Τὸ πρόσωπον εἰς τὸ βαθυτέρον νόημά του εἶναι κοινωνικόν. Τὸ «ἐγὼ» δὲν δύναται νὰ νοηθῆ χωρὶς τὴν ἀναφορὰν του πρὸς τὸ «σύ», πρὸς τὸ «ἡμεῖς». Ἡ συνεχὴς προσπάθεια, ὁ συνεχὴς μάχθος καὶ ἡ ἀδιάκοπος θυσία χάριν τῶν ἄλλων δημιουργεῖ τὸ βάθος τοῦ προσώπου, τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ἢ ἐλευθερία εἰς τὴν ἀποψιν τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς πρὸς τὴν θεῖαν ἀλήθειαν εἶναι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑψίστης ἀξίας εἰς τὸν κόσμον, τὴν ὁλοκλήρωσιν του τὴν εὐρίσκει ἐντὸς τῆς θεανδρικῆς προσωπικότητος τοῦ Χριστοῦ, τοῦ οὐρανοῦ ἀνθρώπου, ποῦ εἶναι τὸ πλήρωμα τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀγάπης, ποῦ εἶναι τὸ κέντρον καὶ ὁ σκοπὸς τῆς Ἱστορίας. Διὰ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἀγίας Τριάδος, ἀνευρίσκει ὁ ἄνθρωπος τὰς ρίζας τῆς προελεύσεως του ἐντὸς αὐτῆς τῆς χριστιανικῆς Θεότητος.

Ὁ Μπερδιάγεφ εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν φιλοσοφικῶν του σκέψεων μεταχειρίζεται τὰς ὁδούς τῆς Γερμανικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ δὲν συμφωνεῖ εἰς τὰ πορίσματα τῆς. Ὑπογραμμίζει τὴν ἀξίαν τοῦ Γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ποῦ ἔφθασε νὰ διακηρύξῃ ὅτι τὸ πνεῦμα εἶναι τὸ βάθος τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἀρνεῖται νὰ δεχθῆ ὅτι τὸ πνεῦμα ὡς ἀπρόσωπον, ὡς δύναμις ἐνεργοῦσα διαλεκτικῶς καὶ κατὰ τρόπον πανθειστικὸν ἐντὸς τοῦ κόσμου, εἶναι ἀλήθεια. Ἡ χριστιανικὴ του κοσμοθεωρία ποῦ δέχεται τὴν ἀξίαν τοῦ συγκεκριμένου, τοῦ ζῶντος ἀνθρώπου ὡς προσώπου μὲ αἰώνιαν ἀξίαν, τὸν φέρει ἀντίθετον πρὸς τὴν Γερμανικὴν ἰδεαλιστικὴν φιλοσοφίαν, ποῦ θεωρεῖ μόνον τὸ πνεῦμα ὡς ἀλήθειαν ἀπόλυτον, ποῦ δρᾷ καὶ ἐκδηλοῦται ἐντὸς τοῦ κόσμου καὶ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς τὰ ἐπὶ μέρους δημιουργήματα καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς νὰ ἔχουν ἴδιαν αὐτοτέλειαν, ἴδιαν ἀξίαν.

Τὸ κακόν, κατὰ τὸν ἐν λόγῳ φιλόσοφον, δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεόν, καίτοι θεωρεῖται οὗτος ὡς πηγὴ πάσης ζωῆς καὶ πάσης δημιουργίας. Ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ἐκ τοῦ μηδενός, τὸ μηδὲν ὅμως αὐτὸ δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀρνητικὴ ἔννοια, εἶναι τὸ *δυνάμει* τῆς ζωῆς. Δέχεται ὁ Μπερδιάγεφ ὅτι ὑπάρχουν δύο ἐλευθερίαι, ἡ μείζων (Major) καὶ ἡ ἐλάσσων (Minor), ὡς διδάσκει τοῦτο καὶ ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος. Ἡ μείζων ἐγκλείει τὸ δυνάμει, ἐξ αὐτῆς ὡς τινος χάους ἐδημιουργήθησαν ὁ κόσμος, τὰ πνεύματα καὶ ἐπλάσθη ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς φωτὸς, ὡς ἀντιθέσεως πρὸς τὸ σκότος, πρὸς τὸ μηδέν ἢ ἐμφύσησις τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀναφέρει ἡ Γραφή, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλάσσονα ἐλευθερίαν, δηλ. τὴν διαίθησιν, τοὺς εὐγενεῖς δραματισμούς, τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὸν πόθον πρὸς βίωσιν καὶ κατὰκτησιν αὐτῆς. Καὶ ἡ μὲν μεγάλη ἐλευθερία, τὸ δυνάμει τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς, παρέχει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἱκανότητα τῆς ἐκλογῆς, τῆς προτιμήσεως, ἢ δὲ ἐλάσσων εἶναι αἱ μεγάλαί ἠθικαὶ ἀρχαὶ καὶ οἱ ὠραιοὶ σκοποὶ, τοὺς ὁποίους δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ πραγματοποιῆ προσεγγίζων καὶ ἐξομοιούμενος πρὸς τὸν Δημιουργόν του. Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς μείζονος ἐλευθερίας, ἢ ὁποία ἦτο στοιχεῖον συστάσεως ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἱκανότης πρὸς ἐκλογὴν, ἐπροτίμησε νὰ ἀκολουθήσῃ ὁδὸν ἀντίθετον πρὸς ὅ,τι ἐνεφύσησε καὶ διεχάραξεν εἰς τὴν καρδίαν του ὁ Δημιουργός, ὡς γραμμὴν κατακτήσεως καὶ ὁλοκληρώσεως τοῦ ἀγαθοῦ ἐντὸς τῆς ἑαυτοῦ συνειδήσεως. Ἐντεῦθεν ἡ γένεσις καὶ ἡ εἰσβολὴ τοῦ κακοῦ εἰς τὸν κόσμον, καίτοι ὁ Μπερδιάγεφ δὲν ἀρνεῖται, ὅτι ἡ πρώτη πτώσις ἦτο ἡ πτώσις τοῦ Ἐωσφόρου. Ἐκτοτε τὸ κα-

κόν, ὡς διατάραις τῆς θείας τάξεως ἐντὸς τῆς κτίσεως, ὡς ἄρνησις τοῦ ἀγαθοῦ, ὡς διαστροφή τῆς βουλήσεως, ὡς θάνατος, λυμνίνεται ὅλον τὸν κόσμον.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων νὰ νικήσῃ τὸ κακόν· ὁλαί αἱ προχριστιανικαὶ προσπάθειαι τοῦ, οἱ πολιτισμοὶ τοῦ, δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς, δὲν ἱκανοποιοῦν τὴν ἀνήσυχον ψυχὴν τοῦ, δὲν ἔδιδον τὴν διαβεβαίωσιν τῆς αἰωνίου λυτρώσεως, καὶ αὐτοὶ οἱ πολιτισμοὶ καὶ αἱ θρησκείαι τῶν διαφόρων λαῶν ἀνεφέροντο εἰς τὸν Χριστὸν ὡς τὸν μόνον Λυτρωτὴν. Ὁ Χριστὸς ἐμφανίζεται εἰς τὸν κόσμον ὄχι ὡς Δημιουργὸς αὐτὴν τὴν φορὰν, ἀλλ' ὡς Λυτρωτὴς, ἐπωμίζεται τὰς ἀμαρτίας ὅλου τοῦ κόσμου, συγκαταβαίνει πρὸς τὸν πονεμένον ἄνθρωπον, συμερίζεται τὰς δδύνας τοῦ καὶ δέχεται νὰ βεβαιώσῃ τὴν ἀγάπην τοῦ πρὸς αὐτὸν ἀποθνήσκων ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ. Ὁ Μπερδιάεφ δὲν δέχεται, ὅτι ὁ σταυρικὸς θάνατος τοῦ Χριστοῦ ἱκανοποιεῖ τὴν θεῖαν δικαιοσύνην, ὡς διδάσκει τοῦτο ἡ Ἐκκλησία. Θεωρεῖ τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν ὡς ἰδιάζουσαν εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ τὰς θρησκείας τῶν Ἑθνικῶν, ὡς μὴ συμβιβαζομένην πρὸς τὴν ἄπειρον ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Ὁ Σταυρὸς τοῦ Κυρίου εἶναι ἡ σταυρουμένη ἀγάπη τοῦ πού συγκινεῖ τὸν ἄνθρωπον βαθύτατα καὶ τὸν ἐνώνει μυστικῶς πρὸς τὸν πάσχοντα δι' αὐτὸν Θεόν τοῦ. Ἡ ἐκουσία αὐτὴ θυσία τοῦ Ἁγίου, τοῦ Ἀμώμου, ὡς εἶναι ὁ Κύριος, γίνεται δύναμις πού συντριβεῖ τὸ κακόν, νικᾷ τὸν θάνατον καὶ βεβαιώνεται μέσα εἰς τὴν Ἀνάστασιν, πού εἶναι φῶς λυτρώσεως καὶ ἀνακαινισμοῦ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς.

Ἡ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ συνεχίζεται διὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία, ἀγία, καθολικὴ, ἀποστολική. Διευθύνεται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου. Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸ βάθος τῆς εἶναι ἀγάπη καὶ δύναμις ἀναγεννήσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ὅλης. Ὁ οἰκουμενικὸς τῆς χαρακτηρισ πιστοποιεῖται ἐντὸς τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας, τὴν ὁποῖαν τὰ μέλη, ποιμένες καὶ ποιμαινόμενοι, ἀποκοτῶν μὲ τὸν μυστικὸν τῶν σύνδεσμον πρὸς τὸν Κύριον. Ἡ πνευματικὴ αὐτὴ ἐμπειρία γίνεται ἐστία φωτός, ἀγάπης καὶ καλωσύνης, ἡ ὁποῖα ζωογονεῖται ἀενάως ἀπὸ τὴν συνάντησιν τῶν μελῶν μετὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ δίδει τὴν ἔννοιαν ὅτι ὁ χριστιανὸς δὲν εἶναι μόνος, δὲν εἶναι ἐγκαταλειμμένος ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἀτομικότητός τοῦ, ἀλλ' εἶναι ἠνωμένος μὲ ὅλους ἐκείνους, ὅσοι ἔζησαν καὶ ζοῦν τὴν αὐτὴν ἐμπειρίαν, καὶ ὅσοι συνεδέθησαν καὶ συνδέονται μετὰ τοῦ Κυρίου, μετὰ τῶν Ἀποστόλων, μετὰ τῶν Ἁγίων, μὲθ' ὅλων τῶν ἀδελφῶν ἐν Χριστῷ ζώντων καὶ νεκρῶν. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία, δὲν εἶναι οὔτε Ἀνατολική, οὔτε Ρωμαϊκὴ, ὡς γνωματεύει ὁ Μπερδιάεφ, προσέχει δηλαδὴ ὁῦτος περισσότερο εἰς τὴν οἰκουμενικότητά τῆς, ἡ ὁποῖα ἀγκαλιάζει ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ὅλον τὸν κόσμον, μὲ σκοπὸν νὰ τοὺς φωτίσῃ, νὰ τοὺς ἀνακαινίσῃ, νὰ τοὺς μεταβάλλῃ εἰς καινὸν οὐρανὸν καὶ καινὴν γῆν. Ἐντεῦθεν ἡ Ἐκκλησία χαρακτηρίζεται ὡς Θεός-κόσμος, ὡς Θεός-ἀνθρωπότης. Δὲν ἀγνοεῖ ὅμως, ὅτι ἐν τῇ πράξει ἡ μία Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶναι διεσπασμένη εἰς διάφορα σχήματα Ἐκκλησιῶν, ἀλλ' αἱ διαφοραὶ αὗται προήλθον ἀπὸ τὴν διάφορον διανόησιν τῶν λαῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν τῶν ἡγετῶν, μάλιστα δὲ σημειῶναι τοὺς τρόπους, μὲ τοὺς ὁποίους ἀντελήφθησαν αἱ Ἐκκλησίαι τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Κυρίου. Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, ἀκολουθοῦσα τὸν μέγαν αὐτῆς θεολόγον Θωμᾶν τὸν Ἀκινάτην, πού ἦτο ὁπαδὸς τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, δέχεται ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἔχει ἤδη πραγματοποιηθῆ ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὁ Θεός εἶναι ὅλος καθαρὰ ἐνέργεια (actus purus), ὡς διδάσκει τοῦτο καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησία εἶναι θεῖα βασιλεία συντελεσμένη. Εἰσέρχεται ὁ εἰς ἕκαστος εἰς τοὺς κόλπους τῆς καὶ

εὐρύνει τὸν κύκλον τῆς μέχρις οὗ καταστῆ καὶ εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ Παγκόσμιος Ἐκκλησία. Διὰ τὰ ἐπέλη ἡ δικαίωσις, κατὰ τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν, πρέπει νὰ διέλθῃ ὁ ἀμαρτωλὸς διὰ μέσου ὀδυνῶν καὶ πόνων, πρέπει νὰ ἐξίλωθῃ δι' αὐτῶν ἡ παροργισθεῖσα θεῖα Δικαιοσύνη καὶ νὰ μεταβληθῆ εἰς οἶκτον, εἰς ἔλεος, εἰς λύτρωσιν, εἰς δικαίωσιν τῶν τέκνων τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, κατὰ τὸν Μπερδιάγεφ, δὲν θεωρεῖ ὅτι ἡ ἱστορικὴ τῆς πορεία ἐξήντησε τὸ νόημά της. Αἱ ἱστορικαὶ τῆς μορφαὶ εἶναι ἕνας ἐμπλουτισμὸς τῆς ζωῆς, εἶναι δημιουργίαι πολιτιστικά, ἀλλὰ τὸ βάθος τῆς πρόκειται νὰ πραγματοποιηθῆ εἰς τὸ τέλος τῶν αἰώνων. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι δυναμικὴ, τὸ δυνάμει τῆς δὲν σημαίνει ἀτέλειαν, ὡς φρονοῦν τοῦτο οἱ Δυτικοί, ἀλλὰ εἶναι πηγὴ ἀδιακόπου πνευματικῆς δημιουργίας, ἡ ὁποία μετὰ τὴν θεῖαν χάριν προάγει τὴν ζωὴν, τὴν προβιβάζει εἰς τὸν μεγάλον σκοπὸν τῆς, τὴν προσεγγίζει εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀτενίζει πρὸς τὴν δευτέραν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ, ὅποτε μέλλει νὰ θριαμβεύσῃ πλήρως ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὡς βασιλεία θείου φωτὸς καὶ ἀγάπης. Κέντρον τῆς ζωῆς τῆς εἶναι ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ ποὺ εἶναι ἡ ἀνακαινιστὴς τῆς ζωῆς καὶ τὸ χαροποιὸν φῶς ποὺ γεμίζει τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν καὶ τὰ καταχθόνια. Ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ κόσμος λυτροῦνται ἐντὸς τοῦ θριάμβου τῆς θείας βασιλείας, ἐντὸς τῆς Ἀναστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν μεταβαίνουν, ἀφοῦ διέλθουν διὰ μόχθων καὶ θυσιῶν, διὰ σταυρῶν, καὶ τοῦ θανάτου. Τὸ θεανδρικὸν πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, ὡς σταυρωθέντος καὶ ἀναστάντος υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀποτελεῖ ἐγγύησιν, παρέχει τὴν βεβαιότητα, ὅτι οἱ μετ' αὐτοῦ μυστικῶς συνδεδεμένοι γίνονται νικηταὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ θανάτου καὶ βαδίζουν εἰς τὴν ἀνάστασιν, εἰς τὴν αἰωνιότητα.

Τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὸν Μπερδιάγεφ, δὲν εἶναι διανοήματα, δὲν εἶναι γνώσεις τοῦ καθαροῦ λόγου. Τὰ δόγματα εἶναι μυστικὰ γεγονότα, ποὺ λαμβάνουν χώραν ἐντὸς τοῦ πνεύματος, κατανοοῦνται ὄχι ὡς ἀντικείμενα καθαρᾶς νοήσεως, ἀλλ' ὡς πνευματικὴ ἐμπειρία, ὡς βιώματα μυστικά. Εἰς τὰ δόγματα ἀποκαλύπτεται ἡ ἀλήθεια ὡς ζωὴ τοῦ πνεύματος καὶ ἀνευρίσκονται αἱ προϋποθέσεις τοῦ ἀληθινοῦ προσανατολισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν πνευματικὴν του σταδιοδρομίαν, εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ὑψηλοῦ του προορισμοῦ εἰς τὸν κόσμον. Ἡ παραχάραξις τῶν δογμάτων ὑπὸ αἱρετικῶν ἀνδρῶν εἶναι ἀνατροπὴ τοῦ ὑγιοῦς προσανατολισμοῦ τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως χριστιανικὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς τὴν δι' αὐτῆς ἐξασφαλισμένην σωτηρίαν. Διὰ τοῦτο ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἡ ὁποία διὰ τῶν Ἑλλήνων πατέρων τῆς προέστη εἰς τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους καὶ εἶχεν εἰς αὐτὰς τὴν πρωτοβουλίαν εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν δογμάτων, εἰς τὴν κατοχύρωσιν των, εἰς τὴν διάσωσιν τῆς ὀρθῆς πίστεως, ἔχει τὸ κύριον ἀπαρασάλευτον ἐντὸς τῆς ἱστορίας τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ὁ Μπερδιάγεφ ἐξετάζει ὅλα τὰ κοινωνικὰ προβλήματα ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς πλευρᾶς. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑψίστη ἀξία εἰς τὸν κόσμον, κάθε λύσις τῶν προβλημάτων ὀφείλει νὰ προάγῃ τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα. Κανένας θεσμὸς δὲν θεωρεῖται ἀνώτερος τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι σκοπὸς καθ' ἑαυτόν, καὶ οὐδέποτε δύναται νὰ θεωρηθῆ μέσον πρὸς πραγματοποίησιν οἰωνοῦσας σκοπῶν. Εἰς τὴν ἐργασίαν ἀναγνωρίζει ἱερὸν χαρακτῆρα. Εἶναι θεῖα ἐντολὴ ὅπως ὅλοι ἐργάζωνται, καὶ διὰ τοῦ ἰδρώτος τοῦ προσώπου των κερδίζουν τὸν ἄρτον των. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος διδάσκει, ὅτι «εἰ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι μηδὲ ἐσθιέτω». Ἡ ἐργασία δὲν εἶναι μόνον κατάρτα, ὡς

τήν ἀναφέρει ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ἀλλὰ εἶναι καὶ εὐλογία. Ὁ ἐκούσιος μόχθος εἶναι μὲν σταυρὸς, ἀλλὰ εἶναι σταυρὸς ποὺ νικά τὸ κακόν, ποὺ ἐξαγοράζει τὴν ἁμαρτίαν καὶ ἀυξάνει τὴν τιμὴν καὶ τὸ ἠθικὸν κῶρος τοῦ ἐργαζομένου. Ὁ Μπερδιάγεφ διδάσκει ἕνα σοσιαλισμὸν πνευματοποιημένον μὲ κέντρον τὸν ἄνθρωπον ὡς ὑπερτάτην ἀξίαν. Εἶναι ἀντίθετος κατὰ πάσης ὕλιστικῆς κοσμοθεωρίας, κατὰ παντὸς φιλοσοφικοῦ συστήματος ἰδεοκρατίας ἢ πνευματοκρατίας, ποὺ παραθεωροῦν τὸν συγκεκριμένον ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ *πλησίον* τοῦ Εὐαγγελίου. Ἡ ἰδιοκτησία δὲν ὀφείλει νὰ κοινωνικοποιηθῆ ἀπολύτως, διότι ἄνευ βάσεώς τινος ὕλικῆς ἐξαφανίζεται ἡ ἀνθρωπίνῃ προσωπικότης. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι καρπωτῆς καὶ ὄχι κύριος τῆς περιουσίας του. Ἡ ἰδιοκτησία ἀνήκει εἰς τὸν Θεὸν καὶ οὐδέποτε πρέπει νὰ γίνῃ χρῆσις αὐτῆς εἰς βάρος τοῦ πλησίον. Ὅλα τὰ μέτρα τοῦ κράτους καὶ ὅλοι οἱ νόμοι πρέπει νὰ τείνουν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν, εἰς τὴν διευκόλυνσιν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ εἶναι εἰκόμ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀρνεῖται τὴν ὕλιστικὴν κοσμοθεωρίαν ποὺ θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπον ἀπλὴν οικονομικὴν μονάδα, ἀπλὴν κοινωνικὴν λειτουργίαν. Ἀντιθέτως πρὸς αὐτὴν δέχεται, ὅτι ὄχι ἡ ὕλη, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα, ὁ Θεὸς καὶ δὴ ὁ τριαδικὸς Θεός, εἶναι τὸ βάθος τοῦ κόσμου καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι πνεῦμα, ἐλευθερία, προσωπικότης, ὑψίστη ἀξία ἐντὸς τῆς ἱστορίας. Ἡ κοινωνία εἶναι περισσότερον σύνθεσις προσώπων παρὰ ἄθροισμα βιολογικῶν καὶ οικονομικῶν μονάδων.

Πολλοὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων θεολόγων δὲν θεωροῦν ὅτι ὁ Μπερδιάγεφ ὀρθοδοξεῖ ἀπολύτως. Εἰς τὰ ζητήματα περὶ Θεοῦ, περὶ ἀπολυτρώσεως, περὶ Ἐκκλησίας, διαβλέπουν παρεκκλίσεις τινὰς ἀπὸ τῆς καθαρᾶς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας. Εἰμπορεῖ νὰ εἶναι ἐν μέρει τοῦτο ἀληθές, ἀλλ' αἰκρίσεις αὐταὶ προέρχονται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ φρασεολογία τοῦ συγγραφέως, ἡ πρωτοτυπία τῆς φιλοσοφικῆς του σκέψεως εἶναι ἀσυνήθιστοι εἰς τὴν διανόησιν τῶν ἐπιστημόνων θεολόγων, τῶν περιοριζομένων εἰς τὰ μαθήματα τῆς ἔδρας των. Οὐδεὶς ὅμως δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸ κῶρος τοῦ Μπερδιάγεφ ὡς μεγάλου πνευματικοῦ ἀνδρός, τοῦ ὁποῖου αἱ φιλοσοφικαὶ ἰδέαι εἶναι ἕνα εἶδος ἀποκαλύψεως εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς σκέψεως. Ὁ Μπερδιάγεφ θὰ παραμένῃ πάντοτε ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγάλους πνευματικούς ἡγέτας καὶ τῆς Ρωσσίας καὶ ὅλου τοῦ κόσμου, ἔστω καὶ ἂν ἡ φιλοσοφία του παραθεωρεῖται σήμερον ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας τῆς πατρίδος του. Τὰ ἔργα του θὰ εἶναι πάντοτε φάροι φωτεινοί, ποὺ θὰ ὀδηγοῦν ὅλους τοὺς λαοὺς εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια αὐτὴ δὲν εἶναι ἄλλη παρὰ ἡ Εὐαγγελικὴ ἀλήθεια. Αἱ τυχόν παραπλανήσεις του ἐντὸς τῶν φιλοσοφικῶν ἐρευνῶν του δὲν ἀποσκοποῦν νὰ θιξοῦν τὴν Ἐκκλησίαν. Ἀπαιτεῖ ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας του νὰ μὴ ἀναζητοῦν νὰ ἀνεύρουν μέσα εἰς τὰ ἔργα του λόγον τινὰ στρεφόμενον κατὰ τῆς ἀγιότητος τῆς Ἐκκλησίας. Ἢμπορεῖ νὰ αὐταπατάται, λέγει ὁ ἴδιος, ἀλλ' οὐδέποτε προτίθεται νὰ δημιουργήσῃ αἴρεσιν ἢ σχίσμα τι ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας.